

Лидија Мустеданагић,
Музеј Војводине, Нови Сад

ТЕМАТСКА ИЗЛОЖБА И ЊЕНЕ ВАРИЈАНТЕ – У ДУХУ КОНСТРУКТИВИСТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ¹

Апстракт: У раду се у први план износи изглед и концепција привремене поставке која је за тему имала третман и приказ једног дела Збирке старе и ретке књиге, затим њен живот у Музеју Војводине. Историјски преглед издаваштва у појединим периодима српске историје и домети, посебно у књижевности и историографији, постају евидентнији експонирањем књига, као и евиденцијом и идентификацијом књишких обележја, која имају нарочит културолошки и сазнајни допринос. Могућност флексибилног приступа тематици, односно концепцији поставке, јесте новина која се може примени унутар музеолошких оквира, представљајући чин како уклапања у физичке (економске) услове излагања материјала, тако и могућност иновације теме у складу са тематским и другим захтевима, чему нарочито погодује, и преко које се највише посредује, конструктивистичка парадигма. Стога се у раду даје приказ три варијанте једне изложбе, чиме се музеолошки приступ усложњава и иновира, нарочито на плану популарисања музејске праксе и науке, као и установљења извесних традиционалних, културолошких оквира.

Кључне речи: Збирка старе и ретке књиге, средњовековна књига, рукописна књига, век просвећености, XIX век, XX век, екслибрис, аутограф, конструктивизам, поставка, Светски дан књиге, традиција

„СВЕТ КЊИГЕ“ – ИЗЛОЖБА У МУЗЕЈУ ВОЈВОДИНЕ

Изложба „Свет књиге“ је настала у Музеју Војводине 2006. године као подстицај упознавању књиге, не само као средства сазнања и медијума различитих читалачких доживљаја, већ и као предмета који је пленио пажњу како начином израде, тако и својом инспиративном улогом у уметничким интерпретацијама. Један од важнијих циљева изложбе било је и представљање једног маркантног дела Збирке старе и ретке књиге Музеја Војводине. Уз овај циљ наметнуло се истицање неких пратећих елемената који опстанку књиге осигуравају трајност и препознатљивост, а ти су елементи често познати само посвећеницима ретких и непопуларних наука. Поставка је требало да допринесе и традицији обележавања Дана књиге, којем се тек од краја 90-их година прошлог века посвећује извесна пажња у нашој земљи.

Књига као предмет за који се везује спознаја, писменост и естетски доживљај може да се прикаже на више начина. Основно полазиште за које смо се везивали током осмишљавања поставке тicao се у првом реду историјског развоја књиге, који у самој Збирци и није имао велико покриће за средњовековну и рукописну књигу, али је зато био обележен

бројним примерцима старе и ретке књиге из XVIII, а затим и из XIX века. Одабрано је око стотину наслова, од средњег до XX века, и хронолошки распоређено по витринама.

На изложби је истакнуто место књиге подвучено улогом књижевности, уметности и науке у XVIII веку, у делима Доситеја Обрадовића, Јована Рајића, Захарија Орфелина, Христофора Жефаровића и других, када су Срби по први пут добили свог овлашћеног штампара Стефана Новаковића, новог власника Курцбекове штампарије у Бечу.

Наш XIX век се у књижевности одликује језичким шаренилом у којем побеђују језичке реформе Вука Стефановића Караџића. Тада се код нас оснивају не само учена друштва, него и нове школе које омогућују описмењавање ширег друштвеног слоја, па се природно множе и штампарије у којима се поред уџбеника штампају и многа дела наших бројних књижевника тог времена.

Како збирку, поред историјско верификованих наслова одликују и знамења припадништва културним и научним прегаоцима свога времена, ова обележја, са продубљеним залеђем, као и припадност, дошла су до изражаја на изложби. Тако су се у посебним витринама нашле књиге са потписима, печатима и екслибрисима, а ови пратећи елементи били

су и посебно означени њиховим увећањима и монтажом на паноима, на којима су се нашли и екслибриси из колекције Богдана Станојева, која је касније путем откупа нашла своје место у оквиру Збирке старе и ретке књиге. Др Федора Бикар је у рецензији прегнатно сажела суштинске елементе концепције и њихову улогу:

„Поред књиге као изложбеног предмета концепција Лидије Мустеданагић садржи и многе илустрације и предмете везане за књигу, које ће, несумњиво, оживети поставку и давати јој одређен ритам. Међу добро одабраним предметима треба истаћи слику Саве Шумановића *Чийачица* или скулптуру Миодрага Перића *Печаш*. Она на паное смешта илустрације из кодекса и књига, минијатуре, портрете књижевника и других личности везаних уз појаву књиге, екслибрисе, печате, записе и аутографе, фотографије штампарија, библиотека и књижара, као и колекцију минијатурних књига.

Тако замишљена поставка, уз укусну изведбу је, не само модерна, него пре свега, веома **едукативна**.

Изложбу употпуњује каталог у којем Лидија Мустеданагић после општег уводног дела, азбучним редом обрађује појмове везане за књигу, као што су нпр. Аутограф, Библиофил, Библиофоб, Брајево писмо, Вињета, Водени знаци, Екслибрис, Електронска књига, Илуминација, Иницијал, Минијатура и др. које често обогаћује одговарајућим цитатима познатих писаца и научника. У том истом азбучном низу ауторка говори о Веку просвећености, о Деветнаестом веку у књижевности и штампарству, о Електронској књизи, о Збирци старе и ретке књиге Музеја Војводине, о Почецима и развоју модерног издаваштва у Новом Саду, о Средњовековној српској књизи и о Штампачу књига. На тај начин ауторка посетиоцу изложбе и читаоцу каталога *јружа различитије, али лако уочљиве важне информације које нам нуди свети књија*.“

Уз уводни текст каталога (који се у облику легенде нашао на изложби на посебном панону), уз лексиколошки уобличене одреднице, резимеа на енглеском језику и релевантне литературе која је послужила у уобличавању сазнања на којима се темељила концепција „Света књиге“, налази се и попис изложених књига (са својим сигнатурним и инвентарним бројевима) и других предмета.

Каталог је имао, поред своје едукативно-информативне улоге, задатак да се уклопи у конструк-

тивистички приступ у тумачењу приказаних датости, при чему је посматрачу, односно читаоцу, омогућено да од изложених чињеница изналази и успоставља везе на основу којих, као и на основу сопствених афинитета, гради „неку своју причу“ о томе шта све књига може да буде, шта је била и где су њене окоснице и границе. На конструктивизму засновани, програми и изложбе би имали за задатак да упосле посетиоце и физички и ментално. Изложба треба да буде дизајнирана тако да допусти чулима и уму да истражују, организују и реорганизују материјал, да омогући посетиоцима формирање властитих значења, као и необичне и бројне асоцијације, не треба да буде искључиво линеарна већ треба да допусти избор и слободу кретања. Изложба истовремено подстиче на питања, али допушта могућност истраживања одговора на њих. (Милутиновић 2001–2003: 184)

Средњовековна књига је на изложби представљена фототипским издањима *Мирослављевој јеванђеља*² (чије је издање из 1998. пропраћено *Историјашом и Коменшарита*, те Повешом о власништву), *Законошравила* или *Номоканона* св. Саве, Иловичког преписа из 1262. (1991), као и оригиналним *Рукописним четворојеванђељем словенско-влашке редакције XVI века* (из збирке Музеја Војводине).

Као најстарији писани споменик, не само средњовековне већ и целокупне српске културне историје, *Miroslavljevo jevanđelje* (настало у XII веку) неизоставно заслужује пажњу и место на оваквој изложби. На месту поменуте фототипије требало је да стоји фотолитографија Љубомира Стојановића из 1897. године (*Јеванђеље кнеза Мирослава*), која је више од деценије била на *Сталној оставци* Музеја Војводине, али која је, нажалост, украдена с јесени 2005. године. *Рукописно четворојеванђеље* из XVI века један је од најстаријих и највреднијих примерака старе и ретке књиге, које је Музеј са поносом излагао разним поводима. Неколико примера средњовековне писмености и уметности условили су писање следећих одредница у каталогу: Водени знаци, Илуминација, Илустрација, Иницијал, Луксузно издање, Минијатура, Папир, Средњовековна српска књига, Тератолошки украси, Фототипско издање, од којих ћемо овом приликом цитирати само један:

„Средњовековна српска књига – Историјски догађаји код Срба и Словена допринели су томе да готово сасвим ишчезну фондови јужнословенске књиге

X и XI века. Касније, нарочито током XIV века и под утицајем скрипторија, почела је нагло да цвета преписивачка активност у стварању српских рукописних кодекса. У светогорским и домаћим скрипторијама настају бројни преводи грчких текстова, али и ревизија старих превода заснованих на почетним фондовима Охридске школе (Македонија) и Преславске школе (Бугарска), као и српске традиције XII и XIII века.

Велике заслуге за проучавање и истраживање српске књиге у средњем веку има археографија, научна дисциплина уз чију је помоћ стара српска књига евидентирана, а ћирилски кодекси описани. Средњовековна књига обухватала је у својим садржајима дисциплине као што су космологија, антропологија, реторика, историографија, религиозно-политичка мисао, филозофија, граматика, итд.

Средњовековну књигу писали су професионални писари – лаици, граматици и дијаци, најчешће монаси, који су често у записима остављали податке о себи, времену или условима настанка књиге. Преписивање књиге сматрало се одговорним послом у који се морала унети молитвеност, знање и дисциплина. До средине XV века књига је настајала на пергаменту, а од друге половине XIII века и на хартији, увезеној углавном из Италије. Основни вид старе књиге био је кодекс, повезан свежањ исписаних свешчица – тетрада, ређи је био свитак који се обично користио за литургијску употребу, повеље или дипломатску преписку.

Значајну улогу у популарисању књиге српског средњег века имале су библиотеке, при црквама и манастирима, где су владала посебно прописана правила о чувању књиге и њиховој неотуђивости.“ (Мустеданагић 2006: 26)

Као илустрације поменутих примерака и периода изложена је копија чувене странице (фолио 166) која једина недостаје у оригиналном *Мирослављевом јеванђељу*, а која се налази у Публичној библиотеци „Салтикова Шчедрина“ у Петрограду, уз неколико других иницијала из нашег знаменитог споменика, затим илустрације из чувених европских кодекса и књига, као што су *Трисџан* и *Изолда*, *Књија љубави краља Ренеа*, *Дармиштајска њасхална хајага*, Бое-тијева *Ушеха филозофије*, Бокачов *Декамерон*, Аристотелова *Никомахова еџика*, *Књија саџи* Жана де Берија и *Илустировани њсалџир*, а на паноима су и портрет Цаја Луна, изумитеља папира из Кине, две

стране *Рукописној четворојеванђељу* из XVI века уз увећан цртеж воденог печата хартије на којој је настало (цртеж дивље свиње) и представе познатих водених печата из средњег века. Уз овај део своје место су нашли и ауторски иницијали настали према чувеним средњовековним узорима (рад Тијане Станковић-Пештерац). Потписне легенде исцрпно су упутиле на све релевантне податке и детаље о предоченим предметима и илустрацијама.

Век просвећености је посебно важан. Он је у темељима нашег књижевног, уметничког и научног замаха, а присуство књиге је нарочито индикативно. Из XVIII века су и данас ка нама окренути Доситеј Обрадовић, Јован Рајић, Захарије Орфелин и Христофор Жефаровић, са својим претходницима и следбеницима.

Довољно је, на пример, окренути се *Сџематџоџрафији* и увидети комплексни и сложени значај који она данас има. *Сџематџоџрафију* је 1701. године објавио Павле Ритер Витезовић, а у бакру изрезао, за штампу приредио и осмислио Христофор Жефаровић у Бечу 1741. године. Књига је била замишљена као политички памфлет, са портретима свих светаца, владара из куће Немањића, као и Арсенија IV Јовановића Шакабенте. Овај хералдички зборник постаје и после 1741, у неколико редакција, популаран код Срба. Милорад Павић га види као збирку стихова: са посветном песмом Арсенију IV, стихованим девизама уз сваки од грбова, што чини 56 поетских медаљона, и завршном песмом у виду похвале аутору књиге Жефаровићу од Павла Ненадовића. Несумњиво је да је Жефаровић насликао предлошке и ликовно компоновао целу књигу.

Срби први пут у XVIII веку стичу овлашћеног штампара који говори српским језиком као матерњим у Стефану Новаковићу, који од Курцбека 1792. године купује штампарију. То се у многоме одразило и на квалитет књига, а Новаковић је за три године, колико је имао привилегију да штампа књиге за Србе, штампао велики број књига. Између осталих, штампао је дела Вујановског, Миријевског, Доситеја Обрадовића, Викентија Љуштине, Георга Салера и огромну, четворотомну и веома утицајну Рајићеву *Историју разних славенских народова најџаче Болџар, Хорваџов и Сербов* (Беч 1794–1795) и *Прибавленије уз њу* (Беч 1795); покренуо је и политичке новине под називом *Славено-серџскија ведомосџи* (Беч 1792–1794).

Енциклопедијски приказ српског XVIII века произашао је из бројних историјских и културних сажимања која су унапредила схватање овог дела српске историје, а која су велико сведочанство имала и у књигама из Збирке старе и ретке књиге. На изложби су се могли видети следећи примерци: Теофан Прокопович, *Первое учение ойроком* (Римник 1724), Ladislaum Szörényi, *Vindiciae Syrmieneses. Seu: Descriptio Syrmii* (Posonii 1734), Јован Георгијевић, *Пасхална служба* (Беч 1772), Стефан Вујановски, *Немацкаја граматика* (Беч 1772), Захарије Орфелин, *Вечийи календар* (Беч 1773), Христофор Жефаровић, *Сѣматїографїја* (Беч 1774), Јован Георгијевић, *Ирмолоїја* (Беч 1791), Данијел Емир Богданић, *Доїађаји свїеїа I* (Беч 1792), Доситеј Обрадовић, *Собраније разних наравоучїиелних вешчеј в їолзу и увеселеније* (Беч 1793), Јован Рајић, *Истїорїја разних словенских народов наїїаче Болїар, Хорваїтов и Сербов*, 1–4 (Беч 1794), *Platum tabulare sive decisiones curiales per excelsam deputacionem ... Diva Maria Theresia ...* (Posonii 1800).

Немацкаја граматика, *Вечийи календар* и *Собраније* су из Библиотеке Матице српске: ради се о примерцима који су позајмљени за део *Сѣматїографїје* Музеја Војводине који се односи на српски XVIII век, а који се тамо налазе уз већину других наслова као што је *Пасхална служба*, *Сѣматїографїја*, *Ирмолоїја* и *Истїорїја* 1–4. Неколико књига има аутограф (Динка Давидова на књигама *Пасхална служба* и *Ирмолоїја*, Ненада Рајића на књизи *Platum tabulare...*), а једна екслибрис (Карола Месингера на књизи *Vindiciae Syrmieneses*). Илустрације инициране овим делом поставке, како хронолошким следом српске историје тако и преласком на штампању књигу, налазиле су се и на паноима: приказ дрвене пресе за штампање књига на којој је радио Гутенберг у Стразбуру и Мајнцу од 1441. до 1444. године, портрети Јохана Гутенберга, две странице са приказима св. Саве архиепископа сербског, св. Саве II архиепископа сербског (лист 3а), св. Климента архиепископа охридског и св. Теофилакта болгарског архиепископа (лист 4б) из *Сѣматїографїје* Христофора Жефаровића, илустрације Захарије Орфелина у књигама *Славенскаја калиграфїја* (Сремски Карловци 1777) и *Славенскаја и валахијскаја калиграфїја или наїїавленије к їравилному їисању* (Сремски Карловци 1778), гравира Арсе Теодоровића са портретом Доситеја Обрадовића у другом

делу његове књиге *Мезимац*, (Будим 1818) и фотомонтажа која илуструје процес рестаурације књиге *Первое учение ойроком* Теофана Прокоповича. Уз њих се нашао и портрет Јована Рајића од Арсе Теодоровића (копија са *Сѣматїографїје* Музеја Војводине, оригинала који се налази у Музеју СПЦ у Београду). Одреднице у каталогу, односиле су се на овај део изложбе или су из њега произиласиле, у већој или мањој мери: Књига, Конзервација, Писмо, Почети и развој модерног издаваштва у Новом Саду, Штампање књига.

Деветнаести век у српској култури је био приказан највећим бројем књига из Збирке старе и ретке књиге, насталих највише на славеносрпском, односно славјанском и народном српском језику, те на другим светским језицима, али из области које се односе или на преводну књижевност или на теме из историје, права, лингвистике и др. Од Доситеја и Атанасија Стојковића стасалих у претходном XVIII веку, преко Вука, Шафарика, српских писаца предроматизма и романтизма, до плејаде имена која су на српску историју утицале из других области живота и деловања, преко личности у чијим су се библиотекама стицала књишка блага и оваплотила у виду бројних тестамената и легата, те бројних књижара заслужних за развој издаваштва, али и културе, била су имена која су се могла ишчитати на корицама следећих књига у витринама: Атанасије Стојковић, *Физика* (Пешта 1803), *Месеџослов на леїо рождесїѣва Хрїстїова 1810* (Будим 1810), *Житїје Исуса Христа* (Будим 1812), *Фенелон, Прикљученија Телемака, сина Улисева* (Беч 1814), Доситеј Обрадовић, *Мезимац*, II део (Будим 1818), *Енциклопедїја или країко оїисаније свїју наука* (Будим 1818), Vuk Stevanović, *Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječima* (Беч 1818), *Wuks Stephanowitsch kleine Serbische Grammatik...* (Leipzig – Berlin 1824), Јоаким Вујић, *Новїје землеоїисаније целеїо свїа* (Будим 1825), Аврам Мразовић, *Каракїтерисїиѣ или оїисание народа* (Будим 1827), Аврам Бранковић, *Преїлед и леїочислено означение у царсїѣу истїорїе свемїра од їочейїка свїа до данас* (Пешта 1828), Јаков Живанович, *Сїїихи їресвїеїїенијем и високогосїїоїинеїишем їосїодину Лукијану Мушицком їравославном еїискоїу карлїїадском* (Будим 1828), *Дух сїисанија Досїїејевих од Г. М.* (Будим 1830), Адолф Книга, *О обхождениу с људи-ма*, I део (Будим 1831), Јоан Верић, *Жїтїје господа і*

Ту су и печати Саве Текелије, Лазе Пачуа, Српске више девојачке школе и Новосадске трговачке омадине.

На паноима су се истакли печати, записи и аутографи (увећани и уклопљени уз пригодне илустрације) личности и институција из XIX и XX века, затим призор из Аустријске националне библиотеке и Царске библиотеке и собе раритета у Бечу из 1711, портрети Саве Текелије, Доситеја Обрадовића, Светозара Милетића, Јована Јовановића Змаја, Јована Стерије Поповића, Лазе Костића, Косте Трифковића, Стевана Сремца, Новосадских књижара и издавача XIX века: породице Ивковић, Арсе Пајевића, Емануила Јанковића, Браће М. Поповић, те Ђорђа Ивковића. На изложби је и уље на платну Новака Радовића *Лукијан Мушички са Ситалне поштовке* Музеја Војводине верно дочарало галерију најобразованијих људи приказаног века.

Деветнаести век је поред стилске разноврсности наследио и језичко шаренило што је последица наслеђа и културних утицаја, нарочито из Русије. Лукијан Мушички је био највећи класицистички песник, а на славеносрпском је Атанасије Стојковић написао прво дело из природних наука – *Фисику*. На истом језику своје популарне романи ствара и Милован Видаковић, док се Јован Хаџић, један од оснивача Матице српске, жестоко бори против Вукове језичке реформе. Поред Јоакима Вујића, један од родоначелника српске драме је Јован Стерија Поповић.

Преокрет у српској књижевности направио је Вук Стефановић Караџић, састављач прве граматике и првог речника за српски језик, сакупљач народних умотворина, први књижевни критичар, историчар нове Србије и етнограф. Истовремено, оснивање су нове школе, штампариие, музеји, библиотеке, прва учена друштва (Матица српска 1862, Друштво српске словесности 1841), позоришта, читаонице. Издају се многобројне периодичне публикације. Године 1847. појављују се четири књиге које су означиле победу народног језика: Вуков превод *Новой завети*, Његошев *Горски вијенац*, *Песме* Бранка Радичевића и *Рат за српски језик и њавојис* Ђуре Даничића. Романтизам ће постати доминирајући стилски правац који ће кулминирати 60-их година, на челу са песницима Јованом Јовановићем Змајем, Лазом Костићем, Ђуром Јакшићем, Ђорђем Марковићем Кодемом, Милицом Стојадиновић Српкињом и другима. Седмдесетих година на сцену ступа реализам као

стилски правац, чији је заговорник био Светозар Марковић, док је први велики српски реалиста оличен у лику Јакова Игњатовића. Седиште књижевности се из Новог Сада премешта у Београд и Србију.

Стефан Новаковић није могао да издржи новчане недаће у које је запао крајем XVIII века, па штампарииа коју је купио од Курцбека постаје власништво Пештанског универзитета и сели се из Беча у Будим где добија назив „Штампарииа Краљевског универзитета пештанског“. До краја века Срби су само у Мађарској, смели да штампају књиге. Увоз књига из Русије, штампање далеко од очију цензуре у Венецији, Халеу или Лајпцигу, било је прошлост. Све књиге с краја века су штампане у овој штампариии. У XIX веку наставља са штампањем књига и постаје један од највећих извора књиге за Србе. Овде су штампани српски удбеници и школски извештаји, а од 1825. до 1864. и *Лейојис Матице српске*, који је поред Вукове *Данице* био најважнији књижевни гласник тога времена. Друго главно штампарско седиште српске књиге је Беч, у којем делују штампариие Јохана Шнирера и јерменског манастира мекхитариста. Отимање Пеште и Беча да Србима штампају књиге потрајаће све до 1831. када је у Београду основана Државна штампарииа. То је време када расте ’сврабеж књигоиздавања’ (Доситеј Обрадовић), где су крупна имена везана за издавање и популарисање књига били Димитрије Давидовић и Глигорије Возаровић. Поред Београда, у којем је цветао велики број приватних штампарииа, још је Цетиње, са штампарииом коју је основао Петар Петровић Његош, било значајно за ширење књиге у XIX веку.

Двадесети век према изложеним књигама најмање је заступљен: његово присуство је већим делом у изложеним артефактима који одступају од уобичајене представе о књизи – доминира изглед луксузних издања, лилипутско издање, уметност надахнута књигом, савремени екслибриси, а део историје који залази у почетке српског штампарства у XVIII веку, завршава са XX веком и савременим добом.

Иако је књијар Дамјан Стефановић Каулици са објављивањем *Песни различнија на јосјодскија ѡразники* 1790. године започео са издавачком делатношћу, оснивање најстарије српске модерне штампарије везује се за име књижевника Емануила Јанковића. Он је 1789. у Лајпцигу набавио једну машину на којој ће тек две године касније започети са штампањем књига, али не на српском језику, јер је

Беч био обазрив у давању привилегија за штампање књига на језицима мањина далеко од центра цензуре. Искључиво право на штампање српских књига имао је бечки књижевник Јосиф Курцбек.

Штампариију Емануила Јанковића наследио је његов синовац Павле и тек је његов син почео да штампа српске књиге и то на основу привилегије коју је добио 1836. године. Др Данило Медаковић је 1847. купио Јанковићеву штампариију. Њему је првом пошло за руком да издаје новине и да свој календар начини правом народном читанком. За време буне од 1848–49. преносио је Медаковић своју штампариију у Карловце и Земун. Код њега су штампана целокупна дела Доситеја Обрадовића, затим романи Милована Видаковића, Качићев *Разговор ујодни* итд. Године 1852. покренуо је *Србски дневник* уз који је недељно излазила *Седмица*, на којој су сарађивали: Јован Стерија Поповић, Јоксим Новић Оточанин, Јован Илић, Јован Јовановић Змај, Ђура Јакшић, Стеван Владислав Каћански, Иларион Руварац и др.

Године 1859. прешао је Медаковић у Србију, а штампариију и словолитницу продао је Платону Атанацковићу, који ју је купио да би омогућио професорима новосадске Српске велике православне гимназије да лакше и јефтиније штампају своје уџбенике. Године 1858. патријарх Јосиф Рајачић основао је штампариију у Сремским Карловцима. У „књигопечатњи“ епископа Платона штампана су многа дела и периодична издања врло важна за српску културу, као што је *Школски лист*, први српски педагошки часопис, затим, од 1860. књижевни лист *Даница*, а од политичких новина *Србобран*. Ту штампају своја дела Јован Хацић, Ђура Јакшић и др. Године 1865. поклонио је епископ Платон своју штампариију „Српској великој православној гимназији“, а она је даје у закуп Јовану Суботићу, који је 1870. откупује и одмах целу реновира. Суботићеву штампариију купује Арса Пајевић 1877, а већ следеће године почиње да издаје *Илустрирану рајину кронику* и *Велики илустрирани календар Орао*. Готово сви српски листови, који су били од великог значаја у другој половини XIX века, штампани су код њега. Пајевић је штампариију 1895. продао Ђорђу Ивковићу, а за себе задржао само књижевну. Ђорђе Ивковић је своје велико стручно знање употребио на разграђавање посла и на реновирање и умножавање штампариије. Поред штампариије, завео је књиговезницу и папирницу. За кратко време подигао је толико своју штам-

париију, да је постала прва и највећа у целој Бачкој. Године 1908. постојале су у Новом Саду следеће штампариије: 1) Браникова, 2) Фуксова, 3) Милетићева, 4) Браће Поповића, 5) Ђорђа Ивковића. Колико је од значаја ова штампариија и у овом периоду за српску књигу, види се по томе што су се код Ђорђа Ивковића штампали ови листови и књиге: *Браник*, *Застава*, *Наше гоба*, *Јавор*, *Женски свет*, *Невен*, *Стирмали*, *Глас истине*, *Књиге за народ Мајице српске*, *Српство*, *Трговачке новине*, буквари, читанке, извештаји *Српске вел. гимназије* у Новом Саду итд. После четири године је Ђ. Ивковић преселио штампариију у кућу у Дунавској улици, где се и данас налази заједно са великом радњом писаћег прибора и књиговезницом. Умро је 1920, а наследио га је млађи син Арса.

На изложби су се могле видети следеће књиге из Збирке старе и ретке књиге: Georg Brandes, *Menschen und Werke* (Frankfurt a/M. 1900), *Косово, народне ђесме о боју на Косову 1389. године*, прир. Т. Остојић (НС 1901), Лазар Костић, *Песме* (НС 1909), *Српске народне ђриповијејке*, скупио Владимир Ђоровић (НС 1909), Dr. Richard Sternfeld, *Berühmte Musiker und ihre Werke* (Berlin 1922), P. P. Nyegosh, *The Mountain Wreath* (London 1930), Иво Андрић, *Мосић на Жеи* (Сарајево 1971).

На књизи *Menschen und Werke* налази се један од ретких старијих екслибриса који показује припадност књиге Александру Цинцару-Марковићу, екслибрис Г. Б. Дунђерског налази се на књизи *Berühmte Musiker und ihre Werke*, потпис преводиоца *Горској вијенци* Џејмса В. Вајлса (James W. Willes) налази се на његовом преводу *The Mountain Wreath*, а потпис нашег нобеловца краси једну од 150 потписаних књига *Мосића на Жеи*, издатих поводом 400. годишњице објављивања књиге *На Дрини ђурија*. *Песме* Лазе Костића налазе се на *Стилној ђосиавци* Музеја Војводине.

На изложби су се налазила и два луксузна и модерна примерка из књиговезнице Драгослава Ивковића, а уз рачунар, уз чију помоћ су могла да се прегледају електронска издања Музеја Војводине, и бројне примерке скулптуре, графике, уља на платну и слике, које за тему имају књигу или њихове ствараоце, дали су изложби идејно заокружен и уметнички појачан ефекат.

Посетиоци су могли да на беле букмаркере отискују печат на којем је поред назива изложбе био

утиснут цртеж дивље свиње са воденог печата рукописног музејског *Јеванђеља*. Нашао се овде и словослагачки сандук из ИП Дневника, као и видео-бим путем којег се детаљно давао фотографски приказ Збирке. Панои су се са илустрацијама надовезивали на поменуте елементе: увеличани аутограф Иве Андрића налазио се у потпису његовог портрета, цртежа који је сачинио Иво Шеремет, а илустрације Ђорђа Табаковића за корице и текст књиге Жарка Васиљевића *На ујлу иде Злајина ђреда ђресецца сокак Хлеббарски*, чији се рукопис налази на корицама тј. у наслову књиге, надовезале су се на линију нарације о модерном издаваштву и концепцију саме изложбе. Минијатурне књиге, сто примерака из приватне колекције Чабе Кокаиа, које су највећим делом настале у новосадском издавачком предузећу „Форум“, смештене у занимљиву мрежасту подлогу богатог колорита, употпуниле су, заједно са још неколико елемената модерне и старије уметности, естетски доживљај богатог и неисцрпног света књиге.

КРАГУЈЕВАЧКА ПОСТАВКА „СВЕТА КЊИГЕ“ 2007. ГОДИНЕ

Светијски дан књије и ауторских права проглашен је на 28. општој конференцији УНЕСКО-а 15. новембра 1995. године, у знак сећања на 23. април, дан смрти Шекспира, Сервантеса и Де Ла Вега, али и дан рођења других великих аутора, међу којима је и Набоков. Идеја о обележавању тог дана потекла је из Каталоније (Шпанија) где су се, уназад осамдесет година, сваког 23. априла, на св. Ђорђа, поклањале руже и књиге вољеним особама. Главни циљ *Светијској дана књије* је да охрабри децу да искусе задовољство читања књига и пружи им могућност да добију своју књигу. Сваке године је све већи број земаља које на разне начине учествују у обележавању овог дана.

Светијски дан књије, је као повод послужило културној размени између Народне библиотеке „Вук Караџић“ у Крагујевцу и Музеја Војводине. На тај дан отворена је изложба „Свет књиге“, али у нешто измењеном облику, што је било условљено простором, могућностима и флексибилношћу у односу на саму идеју и концепцију поставке.

Музеј Војводине се поново прикључио обележавању *Дана књије*, чију традицију је пренео у Крагујевац, са циљем да се овдашњој публици

представи, не само са својом збирком и начинима презентовања једног богатог знања какво је знање о књизи, већ и да се, у заједничком напору, сједине традиције чувања старе књиге и њеног упознавања са широком публиком. Стога се на овој изложби могу видети и примерци из богатог фонда старе књиге из Народне библиотеке „Вук Караџић“, као и осврт на драгоцене моменте из историје националног издаваштва и штампарства у време кнеза Милоша Обреновића и Димитрија Давидовића, зачетника прве српске типографије која је у Крагујевцу радила од 1833. до 1835. године.

Првобитна концепција изложбе била је ускраћена за велики број оригиналних савремених уметничких дела, као и портрета који су припадали *Стилној њосијавци* Музеја Војводине, што је чинило позајмљени материјал на који се, овога пута, није могло рачунати, нити је простор то допуштао. Ишло се на бројне паное са израђеним илустрацијама, којима су се, у измењеној концепцији, придружили портрети Димитрија Давидовића и Михајла Обреновића. Из Збирке старе и ретке књиге овога пута представљено је само 15 примерака, док је фонд старе књиге Народне библиотеке „Вук Караџић“ из Крагујевца, представљен у далеко већем обиму, са 44 књиге, чије су се године издања кретале од 1799. до 1871: Доситеј Обрадовић, *Буквица*; Захарије Орфелин, *Искусниј њодрумар*; К. Хорације Флак, *О стијхојворстију*; Атанасије Стојковић, *Физика*, I–III; Саломон Геснер, *Смертиј Авеља*; *Новиј Заветиј Гостјода нашејо Исуса Христја*; А. Коцебу, *Човекомрзостј и кајање*; Јохан В. Гете, *Стијраганија младоја Вертијера*; *Житијје Герасима Зелића*; *Дела Јована Субоитића*, књ. VII; Лукијан Мушицки, *Стијхојворенија*, I–IV; *Уранија за јодину 1837*; Иван Гундулић, *Османида*; Данило Медаквић, *Повестјниција србској народа од најстијарији времена до јодине 1850*, књ. I–IV; *Истијорија србској устијава*; *Животиј и чрезвичайна ђрикљученија славноја Енїлеза Робинзона Крусе од Јорка собстијеном руком њејовом ђисана*; Димитрије Давидовић, *Забавник за јодину 1815*; А. Мајков, *Истијорија србскоја народа*; Павле Соларић, *Ново ђражданско земљеойисаније*; *Часослов*; *Голубица*, I; *Млади мудрац*; Ђорђе Малетић, *Истијорическо-критијическо ойисаније Битијке косовойољске од ј. 1839*; Ђорђе Малетић, *Сјоменик Лукијану Мушицком*; Езоп, *Басни и ђрикази*; Милован Видаковић, *Љубомир у Јелисијуму*; Аврам Бранковић, *Преїлед ... у царстију*

историје свемирне од почетка света до данас; Јован Рајић, *Историја разних словенских народа најичаче Болгаров, Хорватов и Србов, I–IV*; *Мемоари Проте Матеје Ненадовића*; *Деловодни протокол од 1812. маја 21. до 1813. августа 5. Карађорђа Петровића, врховног војска и војводе народа српског*; Сима Милутиновић Сарајлија, *Историја Србије*; Франјо Раčki, *Assemanov ili Vatikanski evangelistar*; Доситеј Обрадовић, *Совјетни здравео разума*; Димитрија Давидовића *Новине српске*; *Нови завјет Господараше Исуса Христа*; Вук Стефановић Караџић, *Живот и подвизи књаза Милоша Обреновића и врховног војска и предводиоца народа српског*.

Посебна издања, дистрибутера и власника Радмила Мулића, књижара из Новог Сада, била су и овога пута присутна на изложби: *Мирослављево јеванђеље*³ и *Мирослављево јеванђеље – Историјат и Коментари* (Јоханесбург 1998), Повеља о власништву фототипског издања *Мирослављево јеванђеље, Законоравило или Номоканон св. Саве, Иловички препис из 1262. године*.

Каталог „Свет књиге“ је поново штампан за ову изложбу, у Крагујевцу, при чему је направљена измена једино код пописа изложених књига и илустрација.

Изложба у Крагујевцу, отворена на Дан књије, допуњена је и приказивањем 7-минутног филма, који је на стилски разноврстан и прегнантан начин, са извесним отклоном од документарног и новинарског приступа приказивања, предочио изложбу „Свет књиге“ у Новом Саду 2006. године.⁴

НАЦРТ ЗА ПОСТАВКУ „СВЕТА КЊИГЕ“ 2010. ГОДИНЕ⁵

Како је установљење традиција једна од улога за којом стреме не само институције културе и баштине у које спадају музеји, и како се она може ојачати једино понављањем одређених садржаја, става смо да светлост знања и сјај универзалног који еманира из књиге, посматране на било који начин, може бити учено и подстакнуто и прославом *Светског дана књије*, који ће поново послужити као повод за посматрање Збирке старе и ретке књиге, у нешто измењеној поставци. Изглед се мења услед неколико узрока, а тичу се доступности садржаја и флексибилности саме теме и концепције која својом отвореношћу омогућава њено поновно преобликовање.

Збирка старе и ретке књиге Музеја Војводине броји близу 600 наслова књига и периодике, њен састав је шаролик, тематски и језички: овде су нашле место књиге из књижевности, историје (словенске и европске, старије и новије), историје књижевности, историје уметности, биологије, медицине, војних наука, географије, пчеларства, граматике, затим речници, бедекери, лексикони за поједине области, религиозне и црквене књиге, школске књиге и слично – на црквенословенском, рускословенском, славеносрпском, српском, хрватском, руском, чешком, мађарском, немачком, румунском, француском, италијанском и енглеском језику.

Стара и ретка књига је појам који у музеолошким оквирима има истакнуто место због своје упадљиве присутности у већини збирки везаних за историју. Наиме, од како је човек стекао способност бележења својих мисли и дела, књига је била и остала вредан извор информација о времену и простору са којег долази и равноправно је са осталим материјалним изворима сазнања учествовала у реконструкцији културног нивоа одређене епохе и доба. Стога се на *Свјетској књијавци* Музеја Војводине могу видети рукописне књиге из XV и XVI века, прве штампане књиге које илуструју политички живот и прилике у потоњим вековима и нарочито оне које су везане за развој и ширење образовања и науке, школства и књижевности.

Најстарија књига у Збирци је рукописна: реч је о *Четијоројеванђељу* из XVI века, док је мања целина књига из XVIII века посебно вредна и драгоцена. Није *Стематскојрафија* једини бисер Збирке старе и ретке књиге Музеја Војводине. Невелика обимом, али разноводна по примерцима које чува, Збирка поседује и дела као што је *Историја* Јована Рајића из 1794, *Физику* Атанасија Стојковића из 1803, *Српски рјечник* Вука Стефановића Караџића из 1818. и 1852. године, *Мезимца* Доситеја Обрадовића издатог Павлом Соларићем у Будиму 1818, *Псалме Давидове* у преводу Ђуре Даничића из 1865, бројне примерке најстаријих бројева *Летописа Матице српске*, *Српског народнијег листа*, *Данице*, *Комарца* и слично. Ту су и књиге на страним језицима везане за наше културно поднебље као што је Вука Караџића *Kleine Serbische Grammatik* у преводу Јакоба Грима или Шафариково дело из 1833. *Serbische Lesekörner*. У Збирци се налазе и примерци као што је *La nouvelle*

Héloise Жан Жак Русоа из 1764. или Хитлеров *Mein Kampf* из 1927.

Део Збирке старе и ретке књиге, представљен и раније у оквиру „Света књиге“, биће присутан у потпуности. Економски моменти налажу да се штампа једино флајер као допуна каталогу чији се тираж још није умањио у довољној мери да би се осетила потреба за штампањем новог, у којем би опис стања Збирке старе и ретке књиге био адекватно измењен и описан, а у којем би место нашле и неке онове одреднице, као нпр. о букмаркерима, књишким мољцима, *art book-у*, итд. Збирка је обогаћена колекцијом екслибриса Богдана Станојева, а поклоном је Екслибрис друштво Војводине овај број повећао, тако да екслибриса укупно има близу 550. Разноликост приступа екслибрису је присутна, али с обзиром на тенденцију увећања књижних листића који егзистирају ван књига, претпоставка је да ће се за неколико година овај део колекције одвојити и постати самосталан.

Поред пригодног текста о допунама Збирке, на флајеру ће се наћи и попис свих експоната који ће се први пут приказати на изложби „Свет књиге“ 2010. године, а који ће највише бити у вези са скулпту-

рама (три скулптуре познатих војвођанских вајара Стевана Бодулића, Борислава Шупута и Миодрага Ранчића), те са појавом букмаркера (приватна колекција библиотекарке Музеја Војводине Бранке Лугоње), изабраним примерцима новопристиглих екслибриса са конкурса расписаног 2009. године и издањима која за тему имају опис књиге и посматрају је кроз историјски развој, а која су, у већем броју него раније, доступна у нашем библиотечком фонду. Словослагачки сандук биће замењен сремским тиглом из Музеја штампе (депандансом Музеја Војводине), а међу илустрацијама биће присутна и страница прве штампане Гутенбергове *Библије* из XVI века.

Како је и прво постављање изложбе условило да се око ње вежу пригодна предавања, учинићемо све да актуелне догађаје доведемо у једну нову синхронну раван, како би и на тај начин привукли и популарисали изложбу која „је оставила још простора за усавршавање и нове могућности приказивања. С обзиром да је свет књиге сваким даном све богастији, ова изложба ће увек захтевати нова прегнућа, што аутор Лидија Мустеданагић и поставља као њен циљ.“ (Samii 2006: 345)

НАПОМЕНЕ

- ¹ Рад представља финализовану верзију хабилитационог рада којим је ауторка стекла звање музејског саветника почетком 2010. године.
- ² Наслови изложених књига дати су у оригиналу, с изузетком наслова насталих на старијим варијантама нашег језика (бугарско-словенски, црквенословенски, славеносерпски, итд.), који су, због лакше приступачности широј публици, дати у ћириличној транскрипцији.
- ³ Занимљиво је приметити да је управо у току трајања изложбе крагујевачка библиотека

добила на поклон примерак овог фототипског издања *Мирослављевој јеванђеља*.

- ⁴ Емитован је исте године на неколико новосадских телевизија, а доступан је на интернет адреси www.muzejvojvodine.org.rs.
- ⁵ Иако је била планирана, изложба је одложена за неко друго време, што не умањује актуелност предоченог концепта, нити његов значај, потцртан поводом који се опет везује за *Светски дан књије*, који је у нашем окружењу (Новом Саду, нпр.) прилично слабо обележаван.

ЛИТЕРАТУРА

Милутиновић, Јована. Могућности примене конструктивистичке парадигме на учење у музеју. *Раг Музеја Војводине* 43–45 (2001–2003): 181–187.

Мустеданагић, Лидија. *Свет књије*. Нови Сад, 2006.

Samii, Darijuš. Svet knjige – Izložba u Muzeju Vojvodine. *Rad Muzeja Vojvodine* 47–48 (2006): 344–345.

Lidija Mustedanagić

THE EXHIBITION AND ITS VARIANTS IN THE SPIRIT OF CONSTRUCTIVIST PARADIGM

Summary

This paper presents an overview of the concept that has as framework several major entreties from the Collection of old and rare books of the Museum of Vojvodina, which dictated the way of exposing, set according to the exhibitions in which they appeared. The original exhibition, created and organized in the spirit of the constructivist paradigm, allowed the selection of facts and their upgrading through their exposure, first of all the large number of books on which the authors have been evidenced, titles, publishers, and years of publishing, covers and illustrations (book design), then the characteristics that placed the book in the context of a particular property, which entailed further upgrading of cultural history. Realities ranging from illustrations, watermarks to signatures, and ex-libris artistic objects and other accompanying determinants, support, in the chronology of Serbian culture of literacy and publishing, as well as European framework which is also stressed, the possibility of nonlinear access to knowledge. The exhibition of this kind has the ability to change, “correspond”, which was illustrated through changes in its second presentation, as well as in the draft for its third appearance.

Cultural and historical determinants of Medieval books, Century of the Enlightenment and The Nineteenth century in the Serbian culture as well as the catalogue made up of one hundred titles of the presented books, with explanations of the most relevant events in the history of Serbian literature and literacy, publishing and art from the Middle Ages to the twentieth century and the description of the Collections of old and rare books, represent the historic framework of the professional work that is based on the concept of the exhibition. From the facsimile edition of Miroslav's Gospel, Four Gospels of Slavic-Vlach Editorial of the Sixteenth Century, through the cult book of the eighteenth century of our cultural history (The first learning of a child by Teofan Prokopovič, Stematogrphy by Hristofor Žefarović, History by Jovan Rajić, The Eternal Calendar by Zaharije Orfelin, the liturgical books, etc.) to the nineteenth century, Vuk's Dictionary (1818. And 1852), Šafarik, Daničić, Serbian romantics who made Novi Sad Serbian Athens at the time, and concluding with a small number of books from the twentieth century, where major place belongs to the bibliophile edition of The Bridge on the river Žepa in four languages and with the autograph of Ivo Andrić, one can gain the insight into the historical portrayal of this part of the Collection. Connective tissue of the chapter in the paper are the comments that indicate to the sequence of emergence of illustrative material that is, according to the presented books and the bibliography used for the preparation of the exhibition, completed major elements that make the exhibition interesting. Along with many other cultural and historical determinants, lexicologically processed in the catalogue of the exhibition, are explained, historically clear and encyclopedically concise, all relevant terms, resulting from the processing and study of the Collection of old and rare books, which offer the possibility of creating special entreties and insights, thus presenting the result of the constructivist approach to the topic.

